

НОБАНК КРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Назарова Муслима Назаровна

ТДИУ “Молия ва бухгалтерия ҳисоби” кафедраси

Катта ўқитувчиси

Электрон адрес: musli-95@mail.ru

Аннотация. Ушбу тезисда нобанк кредит ташкилотлари ва уларнинг ҳуқуқий асослари ёритиб берилган. Тижорат банклари билан бир қаторда нобанк кредит ташкилотлари микромолиявий хизматлар кўрсатаётганлиги ва бугунги кунда нобанк кредит ташкилотларининг хизматларининг ҳуқуқий жиҳатлари тўғрисида фикрлар билдирилган.

Таянч сўзлар: микрокредит ташкилоти, нобанк, кредит, банк, қонун, хизмат, микромолия, ломбард, гаров, маблағ, молия

Ўзбекистон Республикасида банклар билан бир қаторда нобанк кредит ташкилотлари ҳам микромолиявий хизматлар кўрсатиб келмоқда. Аҳолини, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлашда нобанк кредит ташкилотларининг аҳамияти катта.

Айни пайтда Ўзбекистонда камбағалликни қисқартириш борасида Президентимиз ташаббуси билан олиб борилаётган сиёсат банк-молия секторини ислоҳ қилиш орқали кредит ташкилотларининг молиявий оммабоплигини оширишга қаратилган. Бу борада тижорат банклари билан бир қаторда нобанк кредит ташкилотларини ривожлантириш масаласи Президентимизнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасидан ҳам ўрин олган.

Тижорат банклари доим ҳам кичик ҳажмдаги кредитлар, микроқарзлар ёки қисқа муддатли кредитлар беришга қизиқиш билдиравермайди. Шундай экан бундай ҳолатларга албатта нобанк кредит ташкилотлари ўз хизматларини беминнат кўрсатади. Айниқса, бугунги кунда кредитга бўлган эҳтиёж ортиб бораётган бир даврда микрокредит ташкилотлари, ломбардлар ўзларининг оммабоп хизматларини сифатли кўрсатиши айни муддаодир.

Микрокредит ташкилотлари микрокредит, микроқарз, микролизинг бериш соҳасида хизматлар кўрсатиш бўйича фаолиятни амалга оширувчи ташкилот бўлиб ҳисобланади.[3] Микрокредит ташкилотлари нафақат кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни кредитлаш балки, аҳолининг ижтимоий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш лозим бўлган қатламига ҳам ўзининг молиявий хизматларини кўрсатиб фаолият олиб бормоқда.

Ломбардлар ҳам тез ва қисқа муддатга бериладиган кредитлари ҳамда

расмийлаштиришдаги қулайликлари билан иқтисодиётимизда ўз ўрнига эга. Бугунги кунда ломбардлар сонини ошириб бориши ҳам улар фаолиятини олиб бориш зарурлигидан далолат беради.

Республикамизда микромолиявий хизматлар кўрсатишни янада яхшилаш албатта нобанк кредит ташкилотларининг фаолиятини янада такомиллаштириш зарурлигидан келиб чиқади.

Нобанк кредит ташкилотлари бўйича иқтисодчи олимлар ва мутахассислар ўзларининг илмий тадқиқотларида, дарслик, ўқув қўлланма, ҳамда турли хил халқаро конференцияларда фикр ва муҳозаларини келтириб ўтишган. Улар томонидан нобанк кредит ташкилотларининг мамлакат иқтисодиётида тутган ўрни ва уларнинг банклардан фарқи, нобанк кредит ташкилотларининг аҳоли даромадларини оширишдаги аҳамияти бўйича кўрсатиб ўтишган.

Мамлакатимизда молиявий хизматлар оммабоплигини ошириш ва аҳолининг асосий молиявий хизматларга бўлган эҳтиёжини қондиришга қаратилган қатор тадбирлар амалга оширилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан молиявий оммабоплик соҳасидаги илғор халқаро тажрибани ҳисобга олган ҳолда таркибида молиявий хизматлар оммабоплигини кенгайтиришни, аҳоли ва тадбиркорлик субъектларининг молиявий саводхонлик даражасини оширишни, молиявий хизматлар истеъмолчилари ҳуқуқларини ҳимоя қилишни назарда тутувчи молиявий оммабопликни оширишнинг миллий стратегиясини ишлаб чиқишга Жаҳон банкининг техник кўмаги жалб этилган бўлиб, микромолиялаштириш соҳасини янада ривожлантириш учун қулай шарт-шароитларни яратиш мақсадида бирқанча чора-тадбирлар ишлаб чиқилмоқда. Шулар жумласидан, микромолиялаштириш соҳасини янада ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 23 июлдаги “Микромолиявий хизматлар оммабоплигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–4400-сонли қарорни қабул қилиниши бугунги кунда нобанк кредит ташкилотларини фаолиятини янада ривожлантиришга қаратилгандир. Ушбу қарорга мувофиқ, нобанк кредит ташкилотлари кўрсатадиган хизматлар доираси кенгайтирилди ва микромолиявий хизматлар ҳажми оширилди.[4]

Республикамизда нобанк кредит ташкилотлари фаолиятини кўриб чиқадиган бўлсак, бугунги кунда микрокредит ташкилотлари ҳамда ломбардлар фаол равишда ишлаб келмоқда. Уларнинг сони бугунги кунга келиб 146 тани ташкил этмоқда.

Нобанк кредит ташкилотлари микромолиялаш соҳасида аҳолини кредитга бўлган талабини қондиришда фаоллик билан ўз фаолиятини янада такомиллаштирмоқда.

Бугунги кунда микромолиялаштириш соҳасини ривожлантиришда халқаро тажриба шуни кўрсатмоқдаки, аҳолининг тадбиркорлик фаоллиги кўтарилган сари микромолиявий хизматларга бўлган эҳтиёж ҳам ортиб боради. Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, бундай эҳтиёжни таъминлашга йирик тижорат банклари ҳар доим ҳам ижобий жавоб беравермайди.

Банкларнинг кредитлашдаги устун мавқеига қарамай, улар аҳолининг яқка тартибдаги тадбиркорлик нобанк кредит ташкилотлари фаолиятини камбағалликдан чиқиш учун тадбиркорликка қўл ураётган аҳоли қатламларини тўлиқ қамраб олмайди.

Иқтисодиётда микромолиялаштириш воситаларидан кенг фойдаланиш учун нобанк кредит ташкилотларига банкларнинг айрим турдаги молиявий операцияларини амалга ошириш ҳуқуқини бериш, микрокредит ташкилотлари, ломбардлар ва ипотекани қайта молиялаштириш ташкилотлари фаолиятини тартибга солувчи нормаларни тизимлаштириш ва бирхиллаштириш зарурати туғилмоқда.

Кредит ташкилотлари фаолиятини ташкил этиш учун ҳуқуқий асосларни такомиллаштириш, шунингдек, тижорат банкларини микромолиялаштириш жараёнларига жалб қилиш бўйича кўрилаётган чораларга қарамасдан, республикада микромолиявий хизматлар кўрсатиш ҳажмини сезиларли даражада кенгайтиришда бир қанча муаммо ва тўсиқлар мавжуд.

Ҳозирги кунда микрокредит ташкилотлари фаолияти “Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида” ва “Микрокредит ташкилотлари тўғрисида”ги қонунлари ҳамда Марказий банкнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларига мувофиқ тартибга солинади[10].

Марказий банк молия-банк тизими барқарорлигини сақлаб туриш, қарз олувчилар ва кредиторларнинг манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш, микрокредит ташкилотлари ва ломбардлар фаолиятини тартибга солиш ҳамда назорат қилиш борасидаги вазифаларини амалга ошириш учун текширувлар ўтказди.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон Республикасининг “Кредит уюшмалари тўғрисида”ги 355-II-сон 2002 йил 4 апрелдаги Қонуни республикамизда кредит уюшмалари фаолият олиб бормаётганлиги ва уларнинг фаолияти бутунлай тўхтатилганлиги боис 2013 йил 4 январдан ўз кучини йўқотган.

Демак, микромолиялаштириш қонунчилигини такомиллаштириш, соҳанинг энг самарали ва замонавий амалиётларини жорий этиш талаб этилади. Бу борада, айниқса, масофадан хизмат кўрсатиш турларини кенгайтириш, хизматлар тақдим этиш жараёнини соддалаштириш, аҳолида қарз ҳажмининг ҳаддан ташқари ортиб кетишига йўл қўймаслик чораларини кўриш, молиявий

оммабопликни оширишда исломий молия тамойилларини жорий қилиб бориш нобанк кредит ташкилотлари ва микромолиялаштириш соҳасини янада ривожлантиришнинг энг долзарб вазифалари сифатида қаралиши лозим.

Жумладан, нобанк кредит ташкилотлари ташкил этилиши ва ривожланишини таъминлаш учун лицензиялаш тартиб-қоидаларини соддалаштириш, таваккалчилик соҳаларини уларнинг имкониятларини мутаносиб равишда ҳисобга олган ҳолда тартибга солиш механизмларини жорий этиш муҳимдир. Айниқса, нобанк кредит ташкилотларининг тегишли инфратузилмалардан фойдаланишдаги имкониятларини тижорат банкларига тенглаштириш ва бу борада тенг шароитларни яратишга қаратилган қулай норматив-ҳуқуқий базани шакллантириш лозим. Бу эса нобанк молия хизматларига оид маҳсулот таклифлари, шакл ва турларини, шу жумладан, исломий молия хизматларини жорий этишнинг самарали ечимларни топишга шароит яратади. Мазкур вазифалар ижроси нафақат микромолиявий хизматлар қамрови ва сифатини ошириш, шунингдек, иқтисодиётнинг кредитлар бозорини ривожлантириш, аҳоли қўлидаги бўш пул маблағларини ушбу бозорга жалб этиш масалаларида маълум даражада тижорат банкларига нисбатан рақобатни пайдо қилади, деган умиддамиз.

Айнан рақобат банк молия соҳасида ривожланиши ортда қолаётган (аниқроқ айтганда, етишмай турган) жараёнлигини тан олган ҳолда айтиш керакки, нобанк кредит ташкилотлари ва микромолиялаш ривожланиши банк-молия соҳасида рақобат муҳитини шакллантиришнинг “катализатор”и бўлиб хизмат қилса ажаб эмас.

Нобанк кредит ташкилотларининг ташкилий-ҳуқуқий асослари, улар томонидан амалга ошириладиган молиявий операцияларнинг рухсат бериладиган турларини аниқлаш, микромолиявий хизматлар кўрсатиш ва уларнинг истеъмолчилари ҳуқуқини ҳимоя қилиш соҳасидаги муносабатларни тартибга солиш учун 2021 йил 28 декабрь куни “Нобанк кредит ташкилотлари ва микромолиялаштириш фаолияти тўғрисида”ги ҚЛ-812-сонли Ўзбекистон Республикаси Қонуни лойиҳасини кўриб чиқиш бўйича Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг Қарори қабул қилинди.[11]

Олий Мажлис Сенатининг 24-ялпи мажлисида эса “Нобанк кредит ташкилотлари ва микромолиялаштириш фаолияти тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни кўриб чиқилди ва бу қонуннинг лойиҳаси 2022 йил 17 март куни тасдиқланди. Мазкур Қонун “2020–2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида”ги Президент Фармони ҳамда “Ёшларни қўллаб-қувватлаш ва аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш йили” давлат дастурининг ижроси юзасидан

ишлаб чиқилган.

Жорий йилнинг 20 апрелида ЎРҚ-765- сонли Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан “Нобанк кредит ташкилотлари ва микромолиялаштириш фаолияти тўғрисида”ги Қонун имзоланди. Мазкур Қонунда:

-нобанк кредит ташкилотларининг ўз фаолиятини молиялаштириш имкониятини кенгайтириш;

-молиявий хизматлар оммабоплигини ошириш, жумладан, микромолия ташкилотлари томонидан исломий молиялаштиришга оид хизматлар кўрсатиш учун ҳуқуқий асос яратиш;

-“тартибга солиш кумдони” доирасида молиявий хизматларнинг янги турларини синовдан ўтказиш имкониятини яратиш;

-мутаносиб тарзда тартибга солиш натижасида нобанк кредит ташкилотлари фаолиятини ортиқча тартибга солишнинг олдини олиш;

-нобанк кредит ташкилотлари хизматлари истеъмолчиларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштиришга йўналтирилган нормалар белгиланган[2].

Қонун билан банкларнинг айрим турдаги молиявий операцияларини амалга ошириш ҳуқуқига эга бўлган микрокредит ташкилотлари, ломбардлар ва ипотекани қайта молиялаштириш ташкилотлари фаолиятини тартибга солувчи нормалар тизимлаштирилмоқда. Марказий банк ислом молияси концепциясини ўз ичига олган нобанк кредит ташкилотлари тўғрисидаги қонунни қабул қилишни ҳам режалаштирган эди. Унга кўра, нобанк ташкилотларга кўпроқ хизматлар кўрсатиш ҳуқуқи берилади.

Қонун билан ломбардлар томонидан Марказий банкка фаолиятни бошлаганлик тўғрисида хабарнома юборилишининг тартиби, шунингдек микромолия ташкилотлари ва ипотекани қайта молиялаштириш ташкилотларини ҳисоб рўйхатидан ўтказишнинг ягона тартиби назарда тутилган. Бунда лицензиялаш ўрнига ҳисоб рўйхатидан ўтиш жорий қилинмоқда, ҳисоб рўйхатидан ўтиш учун зарур бўлган ҳужжатлар рўйхати, уларни кўриб чиқиш ва тегишли қарор қабул қилиш тартиби белгиланган. Шу билан бирга, нобанк кредит ташкилотлари хизматлари истеъмолчиларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича қоидалар, шу жумладан улар томонидан кўрсатиладиган хизматлар тўғрисидаги маълумотларни ошкор қилиш, шартнома шартларини бир томонлама тартибда ўзгартирмаслик, шунингдек, нобанк кредит ташкилотларининг қарз олувчилари ва кредиторларининг молиявий операциялари бўйича ахборотнинг махфийлигини кафолатлаш каби мажбуриятлар ҳам белгиланган.

Қонун қабул қилиниши натижасида микромолия ташкилотлари томонидан кўрсатиладиган хизмат турларининг кенгайтирилиши, кичик тадбиркорлик

субъектларининг молиявий ресурсларга, шу жумладан исломий молиялаштиришга оид хизматларга бўлган талаби қондирилишига эришилади.

Бундан ташқари, қонун лойиҳасида нобанк кредит ташкилотлари фаолиятини уларнинг фаолияти таваккалчилигидан келиб чиқиб, мутаносиб равишда тартибга солиш ва назорат қилиш механизми жорий этилади, шунингдек, Марказий банкнинг ушбу йўналишдаги функцияларини бажариш ваколатлари белгилаб қўйилмоқда.

Шу билан бирга, қонунда кўзда тутилган қоидаларда нобанк кредит ташкилотлари хизматлари истеъмолчиларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш чоралари кучайтирилмоқда. Хусусан, қонунчилик даражасида нобанк кредит ташкилотларининг улар кўрсатадиган хизматлар тўғрисидаги маълумотларини, шартномалар шартларига бир томонлама ўзгартириш ёки қўшимчалар киритишни тақиқлаш тўғрисидаги талабларни, шунингдек, истеъмолчиларнинг молиявий операциялари тўғрисидаги маълумотларни ошкор қилмаслик мажбуриятлари белгиланмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг “Марказий банк тўғрисида”ги Қонуни ЎРҚ-582-сон 2019 йил 11 ноябрь
2. Ўзбекистон Республикасининг “Нобанк кредит ташкилотлари ва микромолиялаштириш фаолияти тўғрисида”ги Қонун ЎРҚ-765-сон 2022 йил 20 апрель
3. Ўзбекистон Республикасининг “Микрокредит ташкилотлари тўғрисида”ги Қонуни ЎРҚ-53-сон 2006 йил 20 сентябрь
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-4400-сон “Микромолиявий хизматлар оммабоплигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” Қарори 2019-йил 23-июль.
5. Пул ва банклар: Дарслик / А.А.Омонов, Т.М.Қоралиев; - Т.: “Иқтисод-Молия”, 2019. - 448 б.
6. Банки и небанковские кредитные организации и их операции. Учебник / Под.ред. Е.Ф.Жукова.-М.:Вузовский учебник, 2005.-491с.
7. Банковское дело: Учебник, II часть / О.И.Лаврушин, Н.И.Валенцева, У.У.Азизов, Т.М.Каралиев, Э.Т.Кадиров [и др.] Под ред. О.И.Лаврушина; - Т.: «Iqtisod-Moliya» 2019.- 704 с.
8. Деньги, кредит, банки : учебник / под общ. ред. М. С. Марамыгина, Е. Н. Прокофьевой. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2019. – 384 с.
9. www.cbu.uz. - Марказий банк расмий сайти.
10. www.regulation.gov.uz.- Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари муҳокамаси портали.

11. Назарова, М. Н. (2022). Ўзбекистон Республикасида нобанк кредит ташкилотларининг ҳуқуқий асослари ва уларнинг амалдаги фаолияти. *Science and Education*, 3(6), 1244-1256. Retrieved from <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/3941>
12. Назарова, М. (2022). Правовая основа небанковских кредитных организаций и их деятельности в Республике Узбекистан: https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss3/a11. *Экономика и образование*, 23(3), 71–78. извлечено от <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/508>
13. Назарова, М. (2022). ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ МИКРОКРЕДИТНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН И АНАЛИЗ ИХ ТЕКУЩЕГО СОСТОЯНИЯ. *Экономика и образование*, 23(4), 73–80. извлечено от <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/566>
14. Klichev, V.P., Choriev, I. X. (2021). The Issues Of Business Activity Organization In Uzbekistan. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*. Volume 12, Issue 7, July 2021: 4587- 4593.- URL:<https://www.tojqi.net/index.php/journal/article/view/4494>
15. Klichev, V.P., Tulaev, M.S. (2021). Issues of development of the analysis of business activity in joint-stock companies of Uzbekistan. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021, 584-591. <https://doi.org/10.5958/2249-7137.2021.02539.8>
16. Қличев, Б. П. (2022). Маҳсулот сотиш ҳажми таҳлилини такомиллаштириш масалалари. *Science and Education*, 3(5), 1719-1728. <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/3641>
17. Қличев Б.П. (2022). КРІ тизими асосида моддий рағбатлантириш масалалари таҳлили. *Архив научных исследований*, 2(1). извлечено от <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1761>
18. Imomkulov, T. B. (2020). Financial Aspects of Selection of Investment Projects by Enterprises in Developing Market Conditions. *European Journal of Business and Management*, 12(5), 51-54. <https://core.ac.uk/download/pdf/304991376.pdf>
19. Имомкулов, Т., Латипова, Ш. М., & Ходжимамедов, А. А. (2018). ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИННОВАЦИОННО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ. In *Направления повышения стратегической конкурентоспособности аграрного сектора экономики* (pp. 277-282). <https://elibrary.ru/item.asp?id=36364226>
20. Adashaliev, V.V, Xashimov, B. A. (2018). Foreign experience of development of the regional export potential. *Theoretical & Applied Science*, (11), 216-222. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36586989>